

digvis trækkes med vinteren, fordi Solen ikke kan drive den vind tilbage, der opstår.

Men når det kan ske under disse forhold, ser vi, at det også kunne lade sig gøre for os at bo mellem vinterkredsen og den antarktiske egn, fordi de to tilfælde er ens. Ingen kan dog fastslå det med sikkerhed, og ingen kan nå dertil på grund af det mellemliggende land, der ikke kan bebos på grund af varmen. Men da vi ser, at vores del af kuglen er beboet, kunne man formode, at det kunne forholde sig tilsvarende med den anden del.²⁸

28. Rigtigheden af disse bemærkninger om *anti-poderne*, 'modfødterne', blev først endeligt bekræftet ved opdagelsen af Sydamerika og Australien.

SENECA BREVE OM ETIK OG THYESTES

Om Senecas værk

Lucius Annaeus Seneca (4 f.Kr.-65 e.Kr.) stammede fra Corduba i Spanien. Efter retoriske studier hjemme og i Rom blev han grebet af den stoiske filosofi og levede de næste år en omskiftelig tilværelse, bl.a. i eksil på Korsika i årene 41-49 på ordre fra kejser Claudius' tredje hustru, kejserinde Messalina. Efter hendes henrettelse i 48 blev han kaldt tilbage og i 49 udnævnt til lærer for den unge Domitius, der var søn af den nye kejserinde Agrippina og i år 54 blev kejser Nero. I de første år herskede der gensidig respekt mellem den stoiske lærer og hans unge elev, men efterhånden udviklede Nero et så indædt had til Seneca og hans kritik af kejseren og hans tyranniske styre, at Seneca blev tvunget til at begå selvmord.

Forfatterskabet falder i tre dele: (1) Den filosofiske sagprosa, dels korte skrifter om centrale stoiske moralfilosofiske begreber med titler som *Om mildhed*, *Om det lykkelige liv*, *Om vrede*, *Om sjælens ligevægt*, dels 124 *Breve til Lucilius*, hvori han i essayform diskuterer stoiske grundbegreber. Dette udvalg bringer brev 47 og brev 54. (2) *Naturhistoriske Undersøgelser* i syv bogruller, hvori Seneca fremstiller den stoiske naturlære. (3) Otte tragedier, hvis form og intrige er hentet fra den græske mytologi: *Hercules*, *Kvinderne fra Troja*, *Fønikerinderne*, *Medea*, *Phædra*, *Ødipus*, *Agamemnon* og *Thyestes*. Muligvis har stykkerne ikke været beregnet på en opførelse som de græske tragedier, de er snarere læse- eller høredramaer, der er blevet læst op for et lille publikum.

Breve til Lucilius diskuterer som nævnt de stoiske grundbegreber, først og fremmest venskabet, døden og lykkebegrebet. I 47. brev bliver hele humanismebegrebet sat under lup i diskussionen om slavers stilling: Seneca argumenterer for en ny holdning til slaver. Vi er over for skæbnen (*fatum*) ens stillede, den frie borger og slaven er underlagt de samme betingelser: vi fødes og dør alle, den eneste forskel er de livsbetingelser, vi har fået på os, ligesom tøj vi har fået på. Seneca opfordrer til at opfatte slaven som en ligeberettiget partner uden den sædvanlige nedladende holdning til ham. Seneca omformulerer slavebegrebet: vi er alle slaver af et eller andet, karriereræs, mad, drikke osv.

I 54. brev bliver frygten for døden behandlet. *Død er ikke at være til*, siger Seneca, og hvis den definition holder, har vi været i den tilstand, før vi blev født. Og der følte vi ingen smerte eller pinsel. Derfor skal vi heller ikke frygte døden.

Breve om etik

Brev 47

Seneca sender hilsener til Lucilius

1 Det er med glæde, jeg hører fra dem, som kommer fra dig, at du lever venskabeligt og fortroligt med dine slaver. Det passer helt til din forstandighed og din dannelse. 'De er jo slaver,' hører man ofte. Jamen de er også mennesker. 'De er slaver.' Men I lever under samme tag!
 5 'De er slaver!' Sig hellere venner, selvom de er af ringe stand. 'De er slaver.' Næh, de er medslaver, hvis du tænker på, at skæbnen har lige stor magt over jer begge. 2 Derfor må jeg le ad dem, som mener, at det er nedværdigende at spise sammen med deres slave. Er den eneste grund til det ikke, at herren har tillagt sig en hoven vane med at spise
 10 middag med en sværm af slaver omkring sig? Han propper mere i sig, end han kan rumme, og med grådig appetit fylder han sin mave – udspilet som den er og allerede holdt op med at fungere som en mave skal – i en sådan grad, at han har større problemer med at få det ud end at få det ind. 3 Og imens har de ulykkelige slaver ikke lov til at bevæge deres læber, end ikke for at sige noget. Enhver mumlen bliver
 15 tøjlet af slag med stokken, og ikke engang hosten, nysen eller hikken er fritaget for prygl. Hvis tavsheden brydes, vanker der en ordentlig omgang. De får så lov at stå hele natten igennem – uden at måtte sige et ord eller få noget at spise.

20 4 Konsekvensen af dette er, at der tales om herren af dem, som ikke må tale, når herren er til stede. De derimod, som ikke kun havde lov til at tale, når herren var til stede, men også til ham, de, som ikke fik lukket munden, de var parate til at strække hals for deres herres skyld, parate til at få vendt en faretruende situation bort fra herren og få den
 25 drejet over på dem selv. Under middagen talte de, men på pinebænken tav de! 5 Og så kommer man frem med en floskel af samme arrogance

om, at der er lige så mange fjender, som der er slaver. Vi har dem ikke som fjender, men vi gør dem til det. Jeg skal dog her undlade at nævne andre grusomme, umenneskelige forhold, som fx at vi ikke misbruger dem som vi misbruger mennesker, men som trækdyr; og at når vi har
 5 lagt os til bords, må én tørre spyt op, en anden må ligge på gulvet under sofaen og tørre drukkenboltes efterladenskaber op. 6 En skærer kostbare fugle for til middagen. Med øvet hånd gennem bryst og gump skærer han det ud i bidder, den ulyksalige, som lever med dette ene formål at skære fjerkræet ordentligt ud – med mindre man må kalde
 10 ham mere ulyksalig, som lærer det fra sig for nydelsens skyld, end den, der må lære det af nød. 7 En anden må som vinslave stå klædt i kvindeklæder og kæmpe med alderen: Han kan ikke lægge sin barndom bag sig, han trækkes tilbage, og selvom han har en soldats udseende må han gubbe stubbe væk eller få dem trukket ud og bruge hele natten,
 15 som han deler mellem herrens fuldskab og liderlighed. I soveværelset er han en mand, under middagen er han en slavedreng.

8 Endnu et eksempel: Den som har fået overdraget opsynet med gæsterne, står ulykkelig og vurderer, hvem der skal have en indbydelse til næste dag på grund af sin hæmningsløshed med at spise eller
 20 snakke. Dertil skal du føje madindkøberne, der har et indgående kendskab til herrens gane, og som ved, hvad der kan pirre hans smagsløg, hvad der kan pirre hans syn, hvad der har nyhedens interesse for ham, når han er kvalmende mæt, hvad han af mæthed ikke kan tåle synet af og hvad han hungrer efter netop den dag. Og disse slaver kan han ikke
 25 holde ud at spise middag sammen med og mener, at det nedværdiger ham i hans ophøjede status at gå til det samme bord med sin slave. I gode guder! Hvor mange af dem er ikke højt hævet over ham? 9 Jeg har set herren stå foran Callistus' dør og ikke blive lukket ind, men andre fik adgang, han, som havde sat Callistus på auktion, havde hængt
 30 tavlen om hans hals¹ og havde sat ham på listen over tredjesorteringsslaver. Den slave, som var sat i rækken af tredjesorteringsslaver og som auktionarius varmer op med, sagde sandelig tak for sidst! Han gjorde gengæld ved at forsmå ham, og han mente ikke, at herren var værdig til hans hus. Herren prisgav Callistus, men hvor meget prisgav Cal-
 35 listus ikke sin herre?²

1. Slaver, som skulle sælges, fik om halsen en tavle, som gav en varedeklaration: fødested, alder, færdigheder og fejl. Ved auktioner blev slaverne sorteret efter værdi og de mindst værdifulde slaver solgt først.

2. Callistus fik en højt betroet stilling i kejser Claudius' stab: han behandlede ansøgninger til kejseren og afgav indstilling til kejseren, om ansøgningens skulle bevilges eller ikke.

10 Du må tænke på, at den, som du kalder din slave og som er kommet af de samme kim, nyder den samme himmel, indånder den samme luft, lever og dør ligesom du. Du kan lige så vel komme til at se ham som frigiven, som han kan se dig som slave. Ved Varus' nederlag³ blev

5 mange fornemme romere, som gennem indsats i hæren søgte at få en senatorkarriere, slået omkuld af skæbnen. Én endte som hyrde, en anden som dørvogter. Det er en dårlig idé at foragte et menneske, der har en skæbne, som du selv kan få, mens du står og kigger hoverende på!

11 Jeg skal ikke indlade mig på diskussionen af brugen af slaver, over

10 for hvem vi opfører os som konger, og som vi behandler på det grusomste og det hånlige. Dette er dog summen af mine leveregler: Over for den socialt lavererangerende skal du leve, sådan som du ønsker at en, som står højere end dig, skal leve med dig. Hver eneste gang du tænker på, hvad du kan tillade dig over for din slave, skal du

15 tænke på, at det kan din herre tillade sig over for dig. 12 'Jamen, jeg har da ingen herre', siger du. Du er i vælten lige nu, men måske vil du få det. Kan du ikke huske, i hvilken alder Hecuba blev slave, og hvad med Kroisos, Dareios' moder, Platon og Diogenes?⁴ 13 Lev i fordragelighed med din slave, ja også på vennefod, og tag ham med i samtale, på råd og til gæstebud.

20 På dette sted vil der løfte sig et ramaskrig mod mig fra hele horden af high society-folk: 'Intet er mere ydmygende, intet mere skændigt'. Men det er de samme, jeg kan gribe i at kysse andre folks slaver.

14 Ser I ikke, hvordan vore forfædre har fjernet ethvert had hos

25 herrerne, og enhver forhånelse fra slaverne? De kaldte herren familiefader, og slaverne – hvad man jo ser den dag i dag i mimeforestillingerne – familiemedlemmer. De indstiftede en festdag, hvor herrerne skulle spise med deres slaver, ikke nødvendigvis kun på den dag, men den dag skulle de i det mindste gøre det. De gav dem lov til få tillidsposter i hjemmet, at holde retssager,⁵ og de mente, at huset var en stat i miniformat.

3. Varus, feltherre og chef for de romerske tropper i krigen mod germanerne under Augustus, led et forsmædeligt nederlag i 9 e.Kr. i Teutoburgskoven, og de romerske soldater blev hugget ned eller endte som slaver.

4. Hecuba, kong Priamos' hustru, blev efter Trojas fald ført bort som Agamemnons slave; Kroisos blev perserkongen Kyros' slave (se 1. bog af Herodots *Historie*), Dareios III's moder Sisigambis blev taget til fange af Alexander den Store, Platon blev ifølge nogle kilder solgt som slave af tyrannen Dionysios af Syrakus, mens filosofen Diogenes skulle være blevet fanget af sørøvere og solgt som slave til en mand fra Korinth, som dog lod ham leve som fri mand.

5. Slaver kunne få lov til at løse indbyrdes konflikter ved at vælge en af husets slaver til 'dommer' i striden.

15 'Hvad er så meningen? Skal jeg tage alle slaver med til mit bord?' Nej, lige så lidt som alle fribårne. Du tager fejl, hvis du mener, at jeg vil afvise nogle, fordi de har et mindre anset arbejde, som nu fx mulæseldriveren eller oksedriveren. Jeg vurderer dem ikke efter deres

5 arbejde, men efter deres karakter. Hvert menneske former selv sin karakter, hvorimod det er tilfældigheder, som giver ens bestilling. Nogle skal spise med dig, fordi de er værdige til det, andre for at de skal blive det. Er der nemlig noget slaveagtigt ved dem på grund af dårligt selskab, vil omgangen med hæderligere folk ryste det af dem. 16

10 Derfor, kære Lucilius, er der ingen grund til kun at søge en ven på torvet og i senatet; hvis du gør en indsats, finder du ham også hjemme. Ofte ligger et godt materiale ubenyttet hen, fordi der ikke er en kunstner til at forme det. Gør et forsøg, og du vil blive overbevist om, at det er rigtigt. Det er tåbeligt, når man skal købe en hest, ikke at

15 besigtige hesten selv, men kun dens dækken, sadel og bidsel. Endnu tåbeligere er det at vurdere et menneske ud fra klæder eller stand, som vi har fået på os ligesom et stykke tøj. 17 'Det er dog en slave!' Men måske er han fri i sit sind. 'Det er en slave!' Skal det komme ham til skade? Vis mig én, som ikke er det: Én er slave af sine lyster, en anden

20 er det af sin griskhed, en af karrieren, alle er slave af håbet, alle af frygten. Jeg kan nævne en tidligere konsul, som er i lommen på en gammel kone, en rigmand i lommen på en slavinde, jeg kan pege på de mest fornemme unge mænd, som ligger under for pantomimeskuespillere. Intet slaveri er værre end det frivillige. Derfor skal disse fine mennesker ikke skræmme dig væk fra at være ligefrem og forekommen-

25 de og lade være med at behandle dem ovenfra. Lad dem hellere dyrke end frygte dig.

18 Nu vil der nok være en eller anden, som mener, at jeg opfordrer

30 slaverne til at gøre oprør og kaste deres herrer ned fra deres piedestal, fordi jeg har sagt, 'at de hellere skal dyrke herren end frygte ham.' 'Hvor langt skal man gå?' spørger han. 'Skal de dyrke ham ligesom hans klienter⁶ eller de, som aflægger ham et morgenvisit? Den, der siger dette, glemmer, at det, som er guderne nok, ikke er så lidt for herrerne. Den, som dyrkes, elskes også. Kærlighed kan ikke blandes med frygt. 19 Derfor mener jeg, at du er på den helt rigtige vej, når du

35 ikke vil frygtes af dine slaver og du vil irrettesætte dem verbalt. Det er

6. Dvs. borgere, som stod i et afhængighedsforhold til en patron. Begge parter havde udbytte af dette forhold: klienten fik støtte (juridisk eller økonomisk) af patronen mod, at han støttede patronen (fx ved politiske afstemninger).

jo umælende dyr, der sættes på plads med prygl. Det er jo ikke alt, der støder os, som også skader os. Men det er vores ømtålelighed, der fremkalder raserianfald, så at hvad der ikke lige er efter vores vilje, fremkalder vrede. 20 Vi ifører os kongesind. For de glemmer jo også deres egne enorme kræfter og modpartens svaghed og farer op og raser, som om de har lidt en uretfærdighed, som de med deres egen skæbnens storhed ikke er i fare for at lide. Og det er de ikke uvidende om, men de benytter enhver lejlighed til at øve fortræd ved at beklage sig. De tager uretfærdigheden til sig – for at øve uret.

21 Jeg skal ikke længere tage din tid. Du har nemlig ikke brug for formaninger. Gode manerer har dette i sig: De finder behag ved sig selv og er varige. Slethed er ustadig, den skifter tit, ikke til det bedre, men til noget andet. Farvel.

Brev 54

Seneca sender hilsener til Lucilius

1 Jeg havde længe haft orlov fra min sygelighed. Med ét kom den ind over mig. 'Hvilken sygdom?', spørger du. Det er et rimeligt spørgsmål at stille, jeg er ikke ukendt med nogen former for sygdom. Dog er jeg nærmest lænket til én bestemt – og hvorfor bruge den græske betegnelse, når vi på latin har det meget rammende ord *suspirium*.⁷ Den er meget kortvarig, men den angriber som en stormvind. Den er normalt overstået på en time. Hvem er i stand til ikke at kunne trække vejret i lang tid? 2 Alle min krops skavanker eller prøvelser har jeg været igennem, men ingen forekommer mig mere plagsom. Og hvorfor det? Jo, ét er at være syg, men dette er at opgive sin livskraft. Derfor kalder lægerne det også en indøvelse i døden. Dette åndedrætsbesvær gør jo på et tidspunkt det, som det ofte har prøvet på. 3 Tror du, at jeg i skrivende stund er i det muntre hjørne, fordi jeg er sluppet fri af den? Hvis jeg glæder mig over denne udgang, som var det et godt helbred, opfører jeg mig lige så latterligt som enhver, der tror, han har vundet, når han har fået en retssag udsat.

Men selv under selve kvælningsanfaldet holdt jeg ikke op med at finde ro i glad og styrkende tankevirksomhed. 4 'Hvad er nu det?', siger jeg, 'sætter døden mig så ofte på prøve? Lad den da bare gøre det. Jeg har jo været udsat for den før!' 'Hvornår?', vil du spørge. Før jeg blev

7. Herefter oversat med *åndenød*. Det græske ord er astma.

født. Død er *ikke at være til*. Jeg er allerede klar over, hvordan den er: Efter min død vil det være det samme, som førend jeg blev født. Hvis der er nogen pine forbundet med den, må der jo også have været det, før jeg så dagens lys. Men dengang følte vi ingen smerte. 5 Og jeg spørger nu: Vil du ikke mene, at det er meget tåbeligt at sige, at det er værre for et lys, når det er blevet slukket, end før det tændes? Vi bliver jo også slukket og tændt. I den mellemliggende periode lider vi, på begge sider er der derimod en dyb tryghed. Men her er vi på vildspor, kære Lucilius – hvis jeg da ikke tager meget fejl – fordi den jo netop både er gået forud og vil følge efter. Alt, hvad der var før os, var død; og hvilken forskel er der på, om du ikke begynder eller du holder op, når resultatet af begge er det samme, nemlig ikke at være til.

6 Det var med opmuntringer af denne og lignende slags, jeg blev ved med at tale til mig selv – selvfølgelig inde i mig selv, for jeg kunne jo ikke sige noget; og så begyndte der at gå længere tid mellem anfaldene af åndenød, som også var gået over i en pusten, og de ebbede efterhånden ud. Men åndenøden holdt dog ikke helt op og åndedrættet flød endnu ikke naturligt, selv da åndenøden var holdt op. Jeg fornemmer en vis tøven og nølen i åndedrættet. Men lad den bare, når blot det ikke er af sjælekval.

7 Dette vil jeg forvisse dig om: Når jeg ligger på mit yderste, vil jeg ikke være bange, jeg er allerede forberedt, jeg nærer ingen forhåbninger om at leve dagen til ende. Du må rose det menneske, som ikke har noget imod at dø, selvom han glæder sig over livet. Gør du ham det efter! Hvordan kan man fortjene ros ved at gå bort, når man tvinges bort? Men derimod er dette rosværdigt: Jeg tvinges bort, men jeg opfatter det, som om det er mit ønske at gå bort. Og derfor bliver den viise aldrig tvunget bort, fordi at blive tvunget bort er at blive drevet ud af noget, man nødtvunget vil forlade. Den viise gør ikke noget mod sin egen vilje; han undgår nødvendigheden, fordi han accepterer det, han bliver tvunget til. Farvel!
